

шема

ГРАЃАНИНОТ И ОПШТЕСТВОТО

3

Целта на оваа
шема е ученикот:

- ▶ да ги анализира вредностите на демократското општество и својата улога во него,
- ▶ да проценува како човековите права го унапредуваат демократското општество и да се залага за нивно унапредување,
- ▶ да ги знае правата на децата и потребата од нивна заштита,
- ▶ да умее да препознае дискриминација и да знае соодветно да реагира.

Улога на граѓанинош во ОПШТЕСТВОТО

Граѓанин е човек со слободи, права и одговорности кои му овозможуваат еднаквост со другите сограѓани и активна улога во општествениот живот.

Уште од античко време граѓанинот се сметал за човек со најблагородни вредности, исполнет со добрина и се сметал за сестрано образована и културна личност. Според тие вредности се заснова и современата цивилизација и се градат основите на демократијата. Поимот демократијата потекнува од старогрчките зборови „демос – народ“ и „кратос – власт“, односно „владеење на народот“. Со други зборови, таа претставува систем на правила, создадени од страна на луѓето, кои треба да ги почитуваат правилата и да ги применуваат.

Темелните принципи што се вградени во основата на демократијата и што ја објаснуваат нејзината привлечност се идеите за:

- ▶ народот како заедница на слободни и рамноправни граѓани со заеднички норми на живот;
- ▶ универзална еднаквост и рамноправност на луѓето;
- ▶ слободите и правата се неотуѓиви и неприкосновени, а државната власт е обврзана да ги штити;
- ▶ правната држава обезбедува неповредливост на личните права и слободи, како и создавање на поволни услови за развој на демократско општество.

Токму од темелните принципи и вредности поврзани со слободите и правата на граѓаните, демократијата започнала да се развива како облик на владеење. Па така како најзначајни критериуми за развој на демократијата се: слобода на говорот, изразување и печат; слобода на вероисповед; слобода на здружување; право на еднаква заштита пред законот и право на соодветна постапка и справедливо судење.

Улогата на **граѓанинот** во граѓанското општество се исполнува со остварување на своите слободи и права, но да се биде граѓанин значи да се биде одговорен човек, како кон себе така и кон другите граѓани. Кога ќе се запрашаме како ги исполнува своите права и одговорности граѓанинот, најчесто мислиме на начинот на кој ги почитува правилата и ја подобрува заедницата. Па така, улогата на граѓанинот е да биде вклучен во одлучувањето, притоа грижејќи се како за себе така и за другите граѓани во заедницата.

Граѓаните со здружување, самоорганизирање и предлагање проекти од разни области влијаат врз демократската власт за да преземат активности за доброто на сите. Тие учествуваат во одлучувањето преку гласање на национални и локални избори и на референдуми.

Секогаш кога треба да донесеме некоја одлука, размислуваме како ќе влијае таа одлука врз нас и врз нашата околина, па затоа имаме и одговорност да носиме правилни одлуки коишто нема да им наштетат на нашите сограѓани, туку напротив, ќе помогнат во развојот на заедницата.

Со своите одлуки граѓаните секојдневно влијаат врз своето опкружување, го менуваат и го обликуваат. Граѓаните може да се здружат и да го искористат своето уставно загарантирано право на слобода на здружување и организирање заради остварување на еколошки, социјални, културни, научни, хуманитарни, образовни, спортски и други интереси и убедувања. Граѓаните може да покренат граѓанска иницијатива произлезена од нивните потреби и интереси и да ја достават до локалната или централната власт.

На пример:

Во зградата каде што живее Азра нема пристапна рампа, а нејзините соседи Сара и Дамјан имаат потреба токму од таква рампа. Азра решава да свика средба на кукниот совет за да се најде решение. За време на средбата сите соседи разговараа и се договорија да достават барање до општината за поставување на пристапна рампа на влезот од зградата. По три месеци општината позитивно одговори на барањето со што се овозможи Сара, која се движи со помош на количка, сама да влегува во зградата, а Дамјан полесно да влегува и излегува со бебешката количка на своето 4-месечно бебе.

Една од основните и најважните компоненти на демократијата е учеството. Може да има најразлични начини на кои се обезбедува учество во заедницата. За младите значаен е терминот младинско учество, кој се употребува да означи учество на младите луѓе во различни активности, проекти, во процес на подготовка на младински политики и во донесување одлуки што се битни за нив. На пример, учество како вклученост во некоја групна активност, потоа учество како интерактивност во методите на учење, учество на дебати и дискусии, учество во споделување на одговорности, донесување одлуки.

Во **табелата 1** е прикажана „скалата на учество“, чиј автор е Роџер Харт, која посочува осум скалила на вклученост на децата и младите. Таа се користи како критериум за оценување, имено колку младите се вклучени во решавање на заедничките прашања во заедницата. Во скалилото, највисокиот степен на учество за едно прашање е кога младите го иницираат прашањето, а го решаваат заедно со возрасните, додека најнизок степен на учество на младите е кога се пока-нети да учествуваат во проект, но немаат вистински информации ни влијание врз одлуките и нивните резултати.

Табела 1 Скала на учество

	СКАЛИЛО	ОПИС	ПРИМЕР ВО УЧИЛИШТЕ
УЧЕСТВО	Младите и возрасните заеднички донесуваат одлуки.	Младите даваат идеи, подготвуваат активности и ги канат возрасните да им се приклучат.	Учениците сакаат да имаат паркинг за велосипеди пред училиштето. Прават партнерство со училиштето и организации за да дадат предлог и да побараат средства од општината.
	Младите иницираат и управуваат.	Младите имаат идеи и одлучуваат како ќе се спроведе проектот. Возрасните се достапни, даваат поддршка и веруваат во младите луѓе и во нивното водење на активностите.	Група ученици добиваат дозвола од директорот да организираат акција за денот на екологијата. Учениците одлучуваат што ќе биде акцијата и пораките што ќе ги испратат; училиштето дава поддршка.
	Возрасните иницираат, одлуките ги носат заедно со младите.	Возрасните ја даваат идејата, но младите се вклучени во одлучувањето, планирањето и спроведувањето на проектот.	Наставник во училиштето ги прашува учениците за идеи за одбележување на денот на човековите права. Учениците препорачуваат да има концерт на училишни бендови. Наставниците и учениците заедно го осмислуваат и го организираат настанот.
	Возрасните се консултираат со младите и ги информираат.	Возрасните го осмислуваат и го спроведуваат проектот, а мислењата на младите се прифатени во текот на спроведувањето. Младите добиваат повратна информација за нивните мислења.	Општината организира консултации со учениците за да дадат мислење за паркот во близина на училиштето. Тие кажуваат што сакаат да се промени или да се изгради. Општината ги информира младите како нивните препораки влијаеле врз одлуката и паркот.
	Младите се назначени, но и информирани.	Возрасните одлучуваат за проектот, а младите го разбираат проектот и возрасните ги почитуваат нивните мислења.	На тркалезна маса во училиштето има простор за двајца говорници – ученици. Учениците се договараат кои ќе бидат претставниците и работат со возрасните за да разберат која е нивната улога во дискусијата.
НЕУЧЕСТВО	Токенизам.	Младите добиваат некакви улоги во активностите, но немаат избор за тоа што го прават или како учествуваат.	Училиштето треба да има свои претставници на конференција за институции, наставници и ученици. Наставникот самиот избира ученик/ученичка за конференцијата, кој/а не добива информации за што да се подготви или нема време да се консултира со другите соученици за мислења.
	Декорација.	Младите добиваат улога, но во ограничено својство и немаат улога во одлуките.	Во училиштето се организира настан, кој целосно е осмислен од возрасните. Учениците добиваат маички што треба да ги носат и текст за рецитал, но немаат информација за што се организира настанот.
	Манипулација.	Возрасните имаат целосен авторитет и можат да ја злоупотребуваат моќта. Ги користат идеите и гласовите на младите за своја корист.	Училиштето сака да организира прослава на полуматура во еден хотел. Ги кани учениците на состанок да дискутираат каде сакаат да биде прославата. Иако учениците имаат друг став, училиштето останува на првиот предлог и вели дека е договорено со учениците.

Знаевте ли дека...

1

Според член 22 од Уставот на Република Македонија: „Секој граѓанин со наполнети 18 години живот стекнува избирачко право. Избирачкото право е еднакво, општо и непосредно и се остварува на слободни избори со тајно гласање“ (Устав на РМ, 2006).

2

Американскиот претседател Џон Кенеди во една прилика изјавил: „Не прашувај што може државата да направи за тебе, запрашај се што можеш ти да направиш за државата“. Со оваа изјава тој ги поттикнувал граѓаните да земат активно учество во напредокот на државата.

3

Во Република Македонија можете да членувате во здружение на граѓани со наполнети 14 години со дозвола на родител или старател, а да основате здружение на граѓани со наполнети 15 години, исто со дозвола на родител или старател.

Активност на час

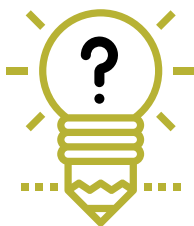
Активност 1:

Сетете се на еден настан кај што сте учествувале во процесот на одлучување (дебата, училишна воннаставна активност, прослава или екскурзија) и оценете кое е нивото на младинско учество користејќи ја скалата на Роџер Харт.

Откако се запознавте со нивоата на младинско учество, од денешна перспектива, дали нешто би промениле во процесот на одлучување за тој настан. Ако да, што е тоа? Споделете го вашето видување со другите во паралелката.

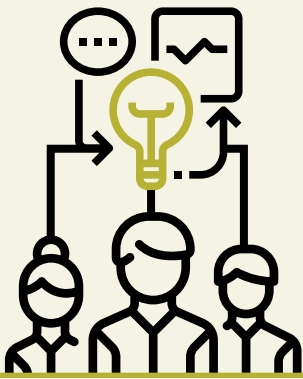
Активност 2:

Во основното училиште каде што учи Маја тоалетите се во многу лоша состојба. Постојано се нечисти и од нив се шири непријатна миризба. Во тоалетот нема сапун, канта за отпадоци и тоалетна хартија, а и чешмите честопати се расипани. Учениците постојано им кажуваат на нивните класни раководители дека состојбата на тоалетите многу им пречи и дека поради тоа одбегнуваат да ги користат. Наставниците им кажуваат дека се свесни за проблемот, но не можат ништо да направат во врска со тоа. Училишното раководство, пак, ги советува учениците дека тие самите треба да бидат посовесни кога го користат тоалетот, да го чуваат инвентарот, да внимаваат какви отпадоци фрлаат и слично.

Размисли и дискутирајте во одделението:

- ➔ Кои се одговорностите на учениците, наставниците, училишното раководство?
- ➔ Како би можел да се реши проблемот, со тоа што потребите на секоја од страните ќе бидат задоволени.

Активност во заедница

- Учениците во парови добиваат задача да изнесат некој инфраструктурен, еколошки или социјален проблем од нивната непосредна околина (училиште, општина) што ги засега нив, нивните родители или соседи, а сметаат дека би можеле да се заложат за негово решавање. Потоа се групираат во групи по 5–7 ученици. Дискутираат на истата тема. Избираат еден најважен проблем. По еден претставник од групите презентира пред целата паралелка и се отвора дискусија во целата паралелка. Компромисно се избира еден проблем. Се предлагаат начини за негово решавање. Се одредува тим што ќе проба да го реши проблемот. Тимот прави план за акција: закажува состаноци со тие за кои сметаат дека може да помогнат (на пример претставници на ученичката заедница, претставници на наставниците, советот на родители, директорот на училиштето, училишниот одбор, градоначалникот на општината, советот на општината, претставници на стопанскиот сектор од непосредната околина). Тимот ги известува останатите ученици за резултатите од разговорите, и заедно ги планираат следните чекори. На проблемот работат подолг период, по можност до негово решавање или преземање од надлежните за негово решавање.

РАЗВОЈ

на човековите права

Првично идејата за човековите права се јавува кај античките филозофи кои сметале дека луѓето по природа се еднакви и дека ропството претставува неприродна и нерационална појава. На ова се надоврзува римското право, според кое сите луѓе се надарени со ум. Слободите и правата прв пат се јавуваат во теориската мисла на Џон Лок. Неговата теорија за природното право на живот, слобода и сопственост прв пат писмено се применуваат во 17 век во Англија преку документ што ги поставува основите на уставно загарантираните човекови права. Потоа, во 18 век и Соединетите Американски Држави создаваат повелба за правата, која и денес е дел од Уставот на САД и ги гарантира граѓанските права и слободи.

Значителен напредок во областа на човековите права настанува во 18 и 19 век, односно за време на граѓанските револуции и просветителството како културно движење. Граѓанските револуции се покренувани под паролата „Слободата, еднаквоста и братството“, а идеите на просветителството се: човековото достоинство, правдата и еднаквоста.

За време на Француската граѓанска револуција од народното собрание на Франција е усвоена Декларацијата за правата на човекот и граѓанинот од 1789 година во која стои дека: „Луѓето се раѓаат и остануваат слободни и еднакви во своите права“. Тогаш се создава првата генерација на човековите права.

Меѓутоа, во историјата на човештвото, а посебно во првата половина на 20 век, односно за време на Првата светска војна, периодот меѓу двете светски војни и особено во Втората светска војна доаѓа до драстичното кршење на човековите права. Овие настани ја поттикнуваат меѓународната заедница да се ангажира и да подготви документ со кој ќе ги охрабри луѓето да ги почитуваат човековите права и слободи. Од таа заложба на меѓународната заедница произлезе **Универзалната декларација за правата на човекот**.

Декларацијата претставува прво глобално изразување на основните права на луѓето. Таа се состои од 30 члена и е усвоена од Генералното собрание на ООН во Париз, на 10 декември 1948 година. Правата и слободите од Декларацијата подоцна се вклучени во меѓународни и регионални договори, уставни закони на државите. Декларацијата е универзална затоа што правата во неа им припаѓаат на сите луѓе во светот. Правата на луѓето не треба да бидат заслужени, тие не се купуваат ниту пак се наследуваат, тие им припаѓаат на сите луѓе со самото раѓање. Луѓето имаат еднакво право на нив без разлика на пол, возраст, раса, јазик, нација, богатство.

Врз основа на Универзалната декларација, Советот на Европа на конференцијата одржана во Рим во 1950 година ја донесе **Европската конвенција за човекови права**. Секоја земја потписничка на Конвенцијата се обврзува да воспостави посебни механизми за заштита на човековите права врз основа на Универзалната декларација и Европската конвенција. Применувањето на Конвенцијата во земјите потписнички го надгледуваат Европската комисија за човековите права и Европскиот суд за човековите права со седиште во Стразбур. На Европски суд за човековите права може да им се обрати секое лице од државите потписнички кое смета дека му се загрозени правата што ги гарантира Европската конвенција. Република Македонија исто така е потписничка на Европската конвенција за човекови права.

Меѓународно признатите права во Универзалната декларација не се конечни. Современиот начин на живот ја наметнува потребата од проширување на правата. Природата на човековите права е таква што веќе дадените права не можат никогаш да се скратуваат, туку постојано треба да се унапредуваат.

Знаевџе ли дека...

1

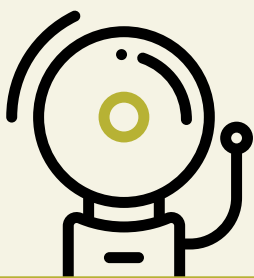
Џон Лок е англиски филозоф од 17 век и е најголем социјален мислител на неговото време. Тој сметал дека постојат **три основни природни права на човекот**: **право на живот** – секој има право да живее откако ќе се роди; **право на слобода** – секој има право да работи она што сака сè дури не го наруши првото право на друг; **право на имот** – секој има право да го поседува она што ќе го создаде или ќе го добие на поклон сè додека е во согласност со првите две права.

2

Текстот на Универзалната декларација е составен од **Комисија за човекови права** формирана од ООН, чии претседател е Еленор Рузвелт, сопруга на американскиот претседател Френклин Рузвелт. Во Комисијата за човековите права биле вклучени дипломати од сите делови на светот.

3

Во светот постојат меѓународни организации што ја следат состојбата со почитувањето на човековите права во различни земји, како што е на пример **Human Rights Watch**.

Активност на час

Мерење на „Шемџерашураша на човековиџе ѝрава“ на моеџо училишџе

Подолу има десет изјави што се однесуваат на тебе и на твоето училиште. Прочитај ја секоја реченица и оцени колку точно таа го опишува твоето училиште. Кога размислуваш, имај ги на ум и твоите соученици, наставници, стручна служба (педагог, психолог итн.) и други вработени во училиштето (пр. хигиеничари). Собери ги оценките за да го добиеш крајниот резултат.

Скала на бодирање:

1	2	3	4	НС
Никогаш (Не/Не е точно)	Ретко	Често	Секогаш (Да/Точно)	Не сум сигурен/на

Изјави	Бод
1. Моето училиште е место каде што се чувствувам безбеден/безбедна и сигурен/сигурна.	
2. Другите го почитуваат мојот личен простор и работите што ми припаѓаат.	
3. Јас сум слободен/слободна да ги искажам своите ставови и убедувања без да се плашам дека ќе бидам дискриминиран/а.	
4. Во моето училиште имам можност да учествувам во културни активности и мојот културен идентитет, јазик и вредности се почитуваат.	
5. Моето училиште има правилници и процедури што се однесуваат на дискриминацијата и нив ги применува во случаи на инциденти.	
6. Кога се појавуваат конфликти во училиштето, се обидуваме да ги решиме на ненасилен начин и со соработка.	
7. Моето училиште ги прифаќа учениците, наставниците, администрацијата и други вработени што доаѓаат од различни заедници и култури, вклучувајќи ги и луѓето што не се родени во оваа држава.	
8. Во моето училиште никој не е изложен на понижување или казни.	
9. Сите во моето училиште имаат можност да учествуваат во демократско донесување на одлуки за изготвување на училишните процедури и правила.	
10. Во моето училиште јас ја преземам одговорноста да обезбедам средина каде што врз луѓето не се врши дискриминација.	

Собери ги поените што му ги имаш доделено на секое прашање за да ја пресметаш вкупната „температура на човекови права“ во твоето училиште.

Вкупната „температура на човекови права“ во моето училиште е _____ .

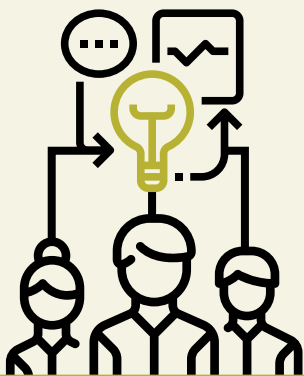
Највисока температура = 40 „степени на човекови права“ = човековите права во училиштето во потполност се почитуваат.

Во рамки на паралелката, споредете ги одговорите на прашањата и разговарајте за разликите во проценката од страна на различни ученици. Соберете ги резултатите од сите ученици за секоја изјава и утврдете кои изјави се оценети со најмалку поени. Размислете како би можела да се подобри состојбата и:

1. Подгответе Писмо со предлози за мерки и активности, кое ќе го доставите до стручната служба – или
2. Организирајте дебата/дискусија со стручните служби и учениците на која ќе дискутирате за мерки.

Целта на оваа акција е вие, заедно со одделенската заедница, да предлагате активности до стручните служби за заштита на правата кои најмногу се прекршуваат во училиштето, врз основа на докази и истражувања.

Активност во заедница

- **Формирајте тимови** со цел да идентификувате кои организации и институции се застапуваат за почитување на човековите права во вашиот град (држава). Во рамките на истражувањето пребарајте на интернет и најдете контакт, односно е-маил од најмалку една организација или институција.

1) кои човекови права најмногу се прекршуваат во вашиот град/држава, **2)** за примери со успешно решени прекршувања на човекови права. По добиените информации подгответе текст/есеј на една страница со наученото и презентирајте го пред своето одделение/или текстот ставете го на огласна табла.

Целта на оваа акција е да знаете да наведете конкретни примери во кои се заштитени човековите права преку истражување и контактирање на одговорни институции и организации што се занимаваат со заштита на човековите права во заедницата.

Видови ПРАВА И ОДГОВОРНОСТИ

Со развојот на човековите права и нивната разновидност се јавува и потребата тие да се групираат. Сите човекови права без разлика како ќе ги поделиме или ќе ги групираме заемно се поврзани. Најчеста е поделбата според областа на која тие се однесуваат и правата се групираат на следниов начин:

Граѓанските и политичките права се сметаат за „прва генерација“, социјалните, економските права и културните права за „втора генерација“ и колективните права, еколошките и развојните права, кои се појавиле најдоцна, се сметаат за „трета генерација“ права.

1. Граѓански и политички права (прва генерација)

Граѓанските и политичките права ја обезбедуваат личната слобода и еднаквото вклучување на секој граѓанин во општествениот и политичкиот живот.

Граѓанските права на граѓаните им овозможуваат интегритет, живот и безбедност, како и заштита од дискриминација по различна основа. Овие права на граѓаните им овозможуваат слободно да размислуваат, да имаат слободен пристап до информации, слободно да говорат и да ги изнесуваат своите ставови итн. На пример, основни граѓански права се: слобода на изразување, слобода на здружување, еднаквост пред законот, слобода на вероисповед, право на приватност итн.

Политичките права се однесуваат на правото на одлучување и учество во политичкиот живот. Основно политичко право е избирачкото право. Тоа значи дека секој граѓанин има право да гласа на избори за претставници на граѓаните во власта и право да се кандидира за некоја јавна функција.

2. Социјални, економски и културни права (втора генерација)

Овие права се однесуваат на областа на општествениот живот и работа, како и на основните животни потреби. Тие се темелат врз идејата за еднаквост и гарантиран пристап до основните социјални и економски добра, услуги и можности.

Социјалните права се потребни за целосно учество во општествениот живот. Тие ги вклучуваат правото на образование и правото на основање на семејство, но и многу други права, како правото на одмор, на здравствена заштита и приватност, како и правото на недискриминација.

Економските права ги вклучуваат правото на работа и заштита од невработеност, правото на соодветен животен стандард и право на социјално, здравствено и пензиско осигурување.

Културните права се однесуваат на начинот на живот во рамките на културната заедница. Тие го вклучуваат правото на слободно учество во културниот живот на заедницата.

3. Колективни, солидарни и развојни права (трета генерација)

Во основа на овие права стои солидарноста, тие ги опфаќаат колективните права на општествата или на народите, како што се правото на одржлив развој, правото на мир или здрава животна средина.

Во најголем дел од светот состојбите на екстремна сиромаштија, војни, еколошки и природни катастрофи говорат дека многу малку се напредувало во почитување на човековите права со кои ќе се обезбедат потребните услови за општествата. Токму затоа во овие права, покрај колективните, спаѓаат и правото на самоопределување, правото на комуникација, правото на одржливост, правото на хуманитарна помош и др.

Поврзаноста на слободите и правата со одговорностите и должностите на човекот и граѓанинот претставува услов за постоење на демократско и одговорно општество. Секоја човечка заедница поставува и определени должности на човекот, а не само постоење на слободи и права.

Едноставни примери за односот право – одговорност се: граѓанинот има право да биде кандидат и избран за претставник во власта, но и одговорност да ги штити интересите и правата на граѓаните што го избрале; граѓаните имаат право на слобода на вероисповед, но и одговорност да ги почитуваат другите религии и нерелигиозните; учениците имаат право на образование, но и одговорност да ги почитуваат училиштето и наставниците; граѓаните имаат право на протест, но и одговорност да не ја попречуваат слободата на движење на граѓаните; граѓаните имаат право на здравствена заштита, но и одговорност да го чуваат своето здравје; граѓаните имаат право да живеат во здрава животна средина, но и одговорност да ја чуваат.

Знаев̄џе ли дека...

1

Прва земја која ѝ овозможи на жената да гласа, но и да биде кандидатка на избори е Финска во 1906 година. Инаку за прв пат жената гласала во Нов Зеланд во 1893 година, а потоа и во Австралија во 1902 година, но тие само гласале, а не им било овозможено да бидат кандидатки на избори.

2

Во Австрија граѓаните се стекнуваат со право на глас на 16 години.

3

Словенија во 2016 година стана земја со чиј Устав се гарантира правото на питка вода за граѓаните.

ПРАВАТА на децето

Децата, како и сите граѓани, имаат права што треба да ги уживаат секојдневно, а возрасните луѓе и државите се тие што треба да ги заштитуваат и да ги унапредуваат детските права.

Посебната грижа за децата е неопходна поради нивниот развој, кој бара посебна грижа од емоционален, социјален и физички аспект. Децата најдобро ќе се подготват да бидат активни граѓани доколку од најмала возраст ги знаат и ги практикуваат своите права.

Со цел да се заштитат правата на децата, во 1946 година во рамки на Организацијата на Обединетите нации била формирана организацијата УНИЦЕФ – Фонд за деца при Обединетите нации. Освен меѓународните организации, многу држави, како нашата, работат на унапредување и заштита на правата на децата преку различни форми. Така на пример во Норвешка во 1981 година бил воспоставен првиот детски правобранител, кој претставува независен и непристрасен застапник, кој предлага мерки за подобрување на условите во кои живеат децата. Правобранителот ги штити правата, потребите и интересите на децата, работи во правец на примена на Конвенцијата за правата на детето и се залага за нејзино промовирање.

Најпознатиот документ што ги регулира и ги заштитува правата на децата е Конвенцијата за правата на детето донесена во 1989 година од Генералното собрание на Организацијата на Обединетите нации (ООН). Прифаќањето на Конвенцијата во над 190 земји поттикнала многу промени во интерес на децата. Република Македонија ја прифати Конвенцијата во 1993 година и оттогаш државата има обврска постојано да ги заштитува и да ги унапредува правата на децата.

Конвенцијата за правата на детето претставува рамка на стандарди што се потребни за постигнување на благосостојбата на децата а принципите на Конвенцијата треба да се содржат во законите на државите што ја потпишале.

Со Конвенцијата за правата на детето се промовира учеството на децата во процесите на одлучување за прашања што се однесуваат на нивната положба во семејството и општеството а е во согласност со нивната возраст. Исто така се промовираат правата што треба да ги уживаат децата, како и заштитата од различните форми на злоупотреба и нарушување на нивните права.

Видовите права на детето може да се класифицираат на следниов начин:

ПРАВА НА ОПСТАНОК – право на живот, исхрана, место на живеење, здравствена заштита итн.

ПРАВА НА РАЗВОЈ – Право на образование и професионална ориентација, игра и рекреација, право на одмор, слобода на мисла и уверување и изразување, право на вероисповед, пристап до информации, културни активности итн.

ПРАВА НА ЗАШТИТА – од негрижа и занемарување, од експлоатација, од дискриминација, од сексуална злоупотреба итн.

ПРАВА НА АКТИВНО УЧЕСТВО – активна улога на детето во семејството и заедницата, слобода на здружување и мирно собирање, да ги искажуваат своите мисли и ставови итн.

Во Република Македонија, во Уставот и законите, се регулира почитувањето и унапредувањето на детските права. Народниот правобранител има улога да посочува, да известува за прекршување на правата на децата и во исто време да промовира заштита на правата на децата. Исто така, и другите државни органи, училиштата, локалната самоуправа (општините) и семејствата директно се обврзани за промоција, остварување, практикување и заштита на правата на детето.

Децата пак, треба да учат за своите права, да го искажуваат својот став и мислење, но и да ги остваруваат обврските што произлегуваат од нивните права. На пример, правото на образование подразбира одговорност учениците да посетуваат настава и да ги почитуваат другите ученици, наставниците и да го чуваат училишниот инвентар и околина. Обврска на родителите/старателите е да го овозможат правото на образование, а на државата, да овозможи услови за квалитетно образование.

Знаевте ли дека...

1

Според член 12 од Конвенцијата за правата на детето, **секое дете има право да го искаже својот став и мислење во секојдневниот живот.**

2

20 ноември се одбележува како **Меѓународен ден на детето.**

3

Фондот за деца при Обединетите нации (УНИЦЕФ) добил Нобелова награда за мир во 1965 година. Канцеларијата на УНИЦЕФ во нашата земја работи од 1993 година. Во соработка со државни институции, граѓански организации и водечки домашни и меѓународни експерти, УНИЦЕФ работи кон подобрување на животите на сите деца.

4

Во институцијата Народен правобранител во Македонија има **посебно одделение за заштита на правата на децата.**

Активност на час

Активност 1:

Поделете се во групи. Во секоја група на лист или на таблет се прикажани правата на децата што се содржат во Конвенцијата за правата на детето. Ваша задача е да нацртате и со ножици да исечете модел на куќа или пирамида. Во групата разговарајте кои права ќе бидат залепени и ќе претставуваат темел на куќата или пирамидата, кои права ќе бидат сидови, а кои покрив или ќе бидат сместени на врвот од пирамидата.

По завршувањето на активноста изберете кој ќе презентира и споделете:

- Како дојдовте до решенијата?
- Имаше ли недоразбирања?
- Кои права ги научивте?
- Кои права според вас беа најважни, дали тие што претставуваат темел на куќата или покрив?

Активност 2:

Анализирајте го следниот текст:

Весна е ученичка во 8 одделение и има желба активно да учествува во работата на училишната заедница. Таа има многу идеи што сака да ги сподели со своите другари. На заедничкиот состанок на училишната заедница Весна зема збор со цел да ја сподели својата идеја за одбележување на 20 ноември, Меѓународниот ден на детето. Притоа друг ученик ја прекина во излагањето, без да ја сослуша, со коментар дека програмата за одбележување на денот веќе е осмислена.

- Кое право го имала Весна и кое право ѝ било одземено?
- Дали сте биле во слична ситуација во вашето училиште/ семејство/група на вршници?

Активност 3:

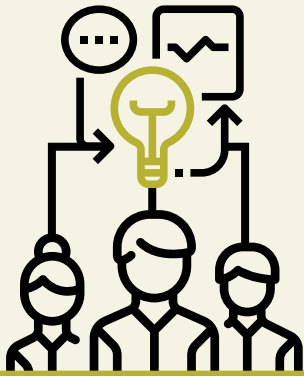
Прочитајте ги ситуациите подолу, размислете и дискутирајте.

СИТУАЦИЈА 1: Со цел сите ученици да го уживаат правото на спорт и игра, учениците од едно основно училиште на одделенската заедница согледаа дека пристапот до нивното игралиште не е возможен за неколку ученици што се движат со помош на количка. Токму затоа решија да преземат чекори за да се надмине овој проблем. Испратија писмо до директорот и градоначалникот на општината со барање за средба и разговор за проблемот. И директорот и градоначалникот се согласија дека овој проблем е потребно да се реши и ветиле дека секој од свој домен ќе преземе соодветни мерки. За неполна недела група работници направија пристап до игралиштето.

Имате ли и вие во вашата општина ваков или сличен проблем? Дадете предлози како би можеле да го решите. На пример, направете онлајн/електронска петиција на која ќе се потпишат претставници од вашата заедница. Потоа, петицијата испратете ја до градоначалникот и/или до училиштето.

СИТУАЦИЈА 2: Во едно училиште еден ученик постојано одбиваше да оди со своите другари на изложби, концерти и екскурзии. Неговиот другар знаеше дека причина за тоа е недостигот на финансиски средства. Училишната заедница на состанок се договори да спроведе акција со која би се обезбедиле средства за нивниот другар. Оваа активност учениците му ја кажаа на својот класен раководител, а тој пак разговараше со директорот на училиштето и со претставниците на училишниот одбор. Активноста се спроведе на ниво на училиште и беа собрани доволно финансиски средства за да учествуваат сите деца во предвидените активности.

- ➔ Можете ли и вие да спроведете слични акции? Размислете за начините на кои би можеле да ги реализирате.
- ➔ Запомнете, сите деца треба да ги уживаат правата што им ги нуди Конвенцијата за заштита на правата на детето.

Активност во училиште

Во соработка со ученичката организација направете анкета со цел да утврдите кои права во вашето училиште најмногу се прекршуваат. Во анкетата наведете неколку права што се практикуваат во рамките на училишниот живот, а испитаниците треба да го заокружат правото што најмногу се прекршува и да наведат пример/примери на прекршеното право (доколку се чувствуваат слободни да наведат).

Заедно со ученичката организација сумирајте ги резултатите и:

- ▶ Подгответе Писмо со предлози за мерки и активности, кое ќе го доставите до стручната служба – или
- ▶ Организирајте дебата/дискусија со стручните служби и учениците на која ќе се дискутира за мерки.

Целта на оваа акција е вие заедно со ученичката организација да предлагате активности до стручните служби за заштита на правата кои најмногу се прекршуваат во училиштето, врз основа на докази и истражувања.

СТЕРЕОТИПИ, ПРЕДРАСУДИ и дискриминација

Во делот за човекови права научивме дека правата се универзални и важат за сите. Тоа значи дека сите луѓе се еднакви и подеднакво им следуваат основните човекови права. Но, тоа не значи дека сите луѓе се исти. Меѓу луѓето има огромен број разлики. Тие се разликуваат според полот, возраста, етничката и расната припадност, религијата, националноста, местото на живеење, образованието итн.

Разликите помеѓу луѓето понекогаш се причина за негативни ставови и постапки, како што се стереотипите, предрасудите и дискриминацијата. **Стереотипите** може да се поврзани со нечија расна, етничка, религиска или полова припадност, но и со каква било припадност кон одредена група. На пример, кога врз основа на неколку „романтични“ Французи ќе заклучиме дека сите Французи се романтични, тогаш создаваме стереотип. Или, ако формираме или прифатиме мислење дека повозрасните луѓе се строги врз основа на само неколку повозрасни што ги познаваме, исто така станува збор за стереотип. Честопати и без да познаваме членови на некоја група, имаме формирано стереотипи за групата. Така, врз основа на овие формирано стереотипи заклучуваме дека цели групи на луѓе имаат некаква карактеристика (работливост, висока интелигенција, добра смисла за хумор итн). Сепак, во реалноста, луѓето се различни помеѓу себе иако им припаѓаат на исти групи.

Стереотипите не се точни гледишта, затоа што на сите припадници на една група им се даваат исти особини и тоа врз основа на малку и честопати непотврдени информации. Но, и покрај тоа што не се точни, тие тешко се променливи, бидејќи информациите што ги добиваме, а се спротивни на веќе формирано стереотип, најчесто ги игнорираме и не ги прифаќаме.

Кога врз основа на стереотипот кон одредена група формираме став кон поединците што ѝ припаѓаат на таа група, тогаш станува збор за **предрасуди**. Предрасудите се неосновани, долготрајни ставови кон поединците во одредена група или кон групата и најчесто се проткаени со силни негативни чувства. Врз формирањето на предрасудите влијаат многу фактори, како на пример: семејството, пријателите, историските настани и сл.

На пример:

Дамир има слушнато дека луѓето од скандинавските земји се многу ладни и тешко се спријателуваат. Едно лето неговите роднини, кои живеат во Финска, го викнаа да дојде да ги посети за време на распустот. Другарите на Дамир го задеваа велејќи му дека таму ќе му биде многу здодевно и дека ќе нема со кого да се дружи, бидејќи децата таму не се многу дружељубиви. Кога пристигна во Финска, отиде да се рекреира во локалниот скејт-парк. По некое време една група млади на непосреден начин му пристапија и се запознаа со него. Деновите што следуваа Дамир ги помина дружејќи се со неговите нови пријатели, а тие го запознаа со градот и локалната култура. Кога се врати дома, веднаш им се пофали на другарите дека стекнал нови пријатели и дека Финците воопшто не се ладни и недружељубиви како што тој претходно мислеше.

Стереотипите и предрасудите влијаат врз однесувањето на поединците во општеството и затоа што се обично неточни, претставуваат пречка за градење заедничко општество. Тие преставуваат бариера за нормалното комуницирање и многу често се извор на судири и конфликти, посебно во општества во кои има различни култури и религии. За жал, многу често предрасудите придонесуваат кон нееднаков и нефер однос кон индивидуалци или цели групи на луѓе. Тоа однесување се нарекува **дискриминација**. На дискриминација може да бидат изложени поединци или групи на луѓе со тоа што се третираат како помалку вредни, им се скратуваат права или им се одземаат можности само поради припадност кон некоја група. Основа за дискриминација може да биде бојата на кожата, полот, јазикот, верската и етничката припадност, возраста итн.

Спречувањето на дискриминацијата е неопходно за остварување на основните човекови права и е предмет на интерес на многу национални и меѓународни тела и институции за чија цел се усвоени повеќе документи и препораки. Во

Република Македонија дискриминацијата е забранета. Тоа е јасно одредено во член 9 од Уставот. Исто така постои и Закон за спречување и заштита од дискриминација. Повеќе органи и тела, како на пример судовите, работат на заштита од сите форми на дискриминација. Народниот правобранител ги штити уставните и законските права на граѓаните и презема дејства и мерки за спречување на дискриминацијата, додека пак Комисијата за заштита од дискриминација е посебен орган кој работи на спроведување на Законот за спречување и заштита од дискриминација.

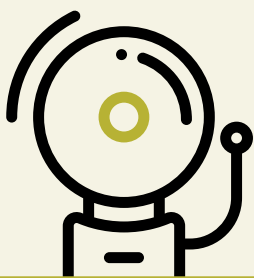

Знаевџе ли дека...

1

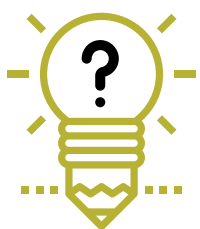
Нелсон Мандела, борец против расната дискриминација во Јужноафриканската Република, поминал 27 години во затвор поради своите ставови. На возраст од 76 години бил избран за претседател на Јужноафриканската Република.

Активност на час

Активност 1:

Прочитајте ги четирите приказни подолу, размислете и одговорете на прашањата што се под текстовите.

Сани е ученичка во 7 одделение, таа е многу дружељубива но нема многу другарки. Девојчињата од нејзиното одделение не сакаат да се дружат со Сани затоа што нејзините родители се вработени во фирма во која платите не се големи. Сани нема пари да си купи скапа облека.

- ➔ На што била изложена Сани од страна на девојчињата со кои учи?
Од кои причини? Што би направил/а ако си на местото на Сани или пак ако учиш со неа?

Дона е најдобра фудбалерка во училиштето. Во нејзиното училиште се организираше спортски настан, а беше предвидено да биде застапен и натпревар во мал фудбал. Дона се израдува дека конечно ќе може да учествува во натпреварот и да биде дел од победничкиот тим. Тренерот на екипата на еден ден пред натпреварот повика 5 членови кои беа предвидени да се натпреваруваат и од нив за натпреварот ги издвои Оливер, Дејан, Денис, Илир и Мирон. За Дона немаше место. – Ова ќе биде „машки“ натпревар, рече тренерот и излезе од училницата.

- ➔ На што била изложена Дона? Зошто? Како се чувствувала Дона?
Како вие би постапиле доколку сте на местото на Дона или на тренерот?

Беса е мајка на 2 деца и е на возраст од 50 години. Зборува англиски и германски јазик, одлично ја познава компјутерската технологија. Возач е а исто така има висок просек од завршените студии. Се јавила на конкурс за вработување. Сметала дека ги исполнува сите критериуми што ги барала компанијата. На интервјуто ги добила сите позитивни карактеристики, но ѝ било соопштено дека компанијата за тоа работно место бара помлада личност. Беса не ја добила работата.

- ➔ На што била изложена Беса? Како се чувствувала Беса по интервјуто? Како вие би постапиле да сте на нејзиното место, а како ако сте на местото на работодавачот? Дали компанијата прекршила некој од законите?

Еден ден на часот по физика Бојан избезумено извика – „Ми ги нема парите што мајка ми ми ги даде за претстојната екскурзија!“ и почна да плаче. Силвана налутено се сврте кон Јане и му рече: „Ти си ги зел парите, ги знам јас таквите како тебе“. Јане поцрвене, но не ѝ возврати, само ја наведна главата. Наставничката, која беше сведок на настанот, изусти: „Јане врати ги парите ако си ги зел“, а тој одговори: „Наставничке, не ги зедев јас“. Во меѓувреме Бојан се сети дека претходниот ден парите му ги дал на класниот раководител, по што сподели со соучениците: „Се извинувам, заборавив дека вчера платив за екскурзијата“. Силвана ништо не рече, само ја наведна главата.

- ➔ Како ја разбирате реченицата: „Ги знам јас таквите како тебе“? На каква појава бил изложен Јане и како се чувствувал?

Активност 2:

Прочитајте ги тврдењата во првата колона и поврзете ги со видот на дискриминација од втората колона.

Не, жените не можат да добиваат исти награди за спортски успеси. Мажите се подобри во спортот и се поинтересни за гледање.

Во нашето училиште немаме услови за настава за ученици во количка (соодветни приоди, рампи и сл.). Ве молиме побарајте друго училиште во кое има соодветни услови.

Нашата деловна политика е насочена кон вработување само на работници од нашата религиска припадност, жалам но вие не ги исполнувате нашите барања

Китан се пријавил на оглас. – Ова работно место е предвидено за помлада личност, му одговорил работодавачот.

**ДИСКРИМИНАЦИЈА
ПО ОДНОС НА ПОЛ.**

**ДИСКРИМИНАЦИЈА
ВРЗ ОСНОВА НА
ВОЗРАСТ.**

**ДИСКРИМИНАЦИЈА
ВРЗ ОСНОВА
НА ТЕЛЕСНА
ПОПРЕЧЕНОСТ.**

**ДИСКРИМИНАЦИЈА
ВРЗ ОСНОВА
НА РЕЛИГИСКА
ПРИПАДНОСТ.**

